

*М.Й. ХОРУНЖИЙ, кандидат економічних наук, професор  
Державний вищий навчальний заклад  
«Київський національний економічний університет  
імені Вадима Гетьмана»*

## **Сучасні вимоги до інструментарію аграрної економічної науки та практики**

**Постановка проблеми.** Економічні перетворення, що не один рік здійснюються в аграрній економіці України, дають підставу стверджувати, що, з одного боку, сільське господарство набуло нових якісних ознак ринкового характеру, а з іншого ще досі не вдалося подолати ті деструктивні проблеми, які уповільнюють можливості подальшого поступального розвитку та остаточного усунення кризових наслідків, породжених цими перетвореннями. Нарощування виробництва окремих високоліквідних культур (соняшник, соя, ріпак, кукурудза, пшениця), де визначальним критерієм є прибуток, аж ніяк не можна вважати надто важливим досягненням, як у тому нас переконують державні чиновники, причетні до управління сільським господарством. За задекларованими частковими успіхами не варто забувати про глобальні завдання й реальні можливості сільського господарства – забезпечити самовідтворення в умовах ринкової економіки з урахуванням як економічних, так і природних факторів.

Аграрна економіка України ніяк не повернеться на рубежі, з яких почався стрімкий спад, село й сільське населення опинились у ситуації, яка все виразніше набуває ознак сільського геноциду, а аграрне виробництво – у лещатах цін, які йому диктують і нав'язують партнери промисловості, що виробляє ресурси, переробляє сільськогосподарську сировину. Тривожних та небезпечних ознак набула аграрна виробнича струк-

тура. Зламано роками перевірену систему землеробства, втратили свою відтворювальну роль сівозміни, внаслідок чого виснажуються чорноземи, набувають розвитку ознаки саванізації й опустелювання агроландшафтів, чим підриваються природні фактори відтворення. Сільське господарство продовжує виконувати роль донора національної економіки, його витрати на сплату податків, поповнення бюджету значно перевищують мізерну державну підтримку. Все це стало головною причиною загострення продовольчої проблеми, наростання депопуляційних процесів на селі, виникнення цілих депресивних територій.

На наше переконання, одна з причин такого стану полягає в тому, що наша аграрна економічна наука і практика досі не володіє чітким науково обґрунтованим економічним інструментарієм економічного мислення та прийняття виважених та економічно обґрунтованих рішень. Це особливо стосується державних управлінських структур, де чиновники ігнорують засадні принципи розвитку аграрної економіки, а перевагу віддають тимчасовим сьогоденним питанням, які можуть забезпечити швидку прибутковість. Та й в аграрному виробництві перевага віддається не природним факторам відтворення, а чистій економічній вигоді.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Хоч дана проблема є досить актуальною, однак вона ще не набула глибокого наукового дослідження та інтерпретації. На окремі судження щодо інструментарію економічної науки взагалі можна натрапити в

словниках-довідниках, деяких статтях й інших публікаціях.

Однак характерним для них є те, що в абсолютній більшості йдеться про економічні категорії взагалі, або вони подаються під кутом зору фонетичного, лексичного чи граматичного розуміння. Крім того, дається порівняння в національній та іноземній інтерпретації [1, 2, 3, 9]. Зовсім відсутня українська аграрна економічна термінологія [7]. У словниках і довідниках, виданих в Україні у минулому, чимало застарілих та практично неживаних термінів, відсутня їхня відповідна кодифікація й систематизація, вони досить слабо зорієнтовані на врахування специфічних особливостей аграрної економіки в процесі ринкових трансформацій [2, 4 – 6, 8, 10]. Певна спроба осучаснення аграрного економічного інструментарію здійснена лише в підручнику і практикумі «Аграрна політика» [11, 12].

**Мета статті** – на основі дослідження генезису економічних категорій та врахування природно-економічних засад розвитку аграрної економіки викласти пропозиції щодо формування в Україні науково обґрунтованого аграрного економічного інструментарію як важливої й фундаментальної основи розвитку української аграрної економічної науки і практики.

**Виклад основних результатів дослідження.** Під інструментарієм економічної аграрної науки та практики слід розуміти сукупність систематизованих економічних понять, термінів, дефініцій, за допомогою яких можна вникати в суть соціально-економічних процесів, що відбуваються в аграрній економіці.

Із розвитком аграрних перетворень виникає гостра потреба переоцінити аналітичну придатність цього інструментарію, аби він став реальним чинником не лише аналізу виробництва, але і його організації, планування і прогнозування.

Звідси випливає висновок: інструментарій аграрної економічної теорії та практики повинен із найбільшою повнотою характеризувати суть нових соціально-економічних процесів і явищ, що відбуваються в аграрній економіці під впливом ринкових перетворень. Тут варто підкреслити, що економіч-

ний інструментарій лише тоді виконує свою функцію, якщо він однаковою мірою враховуватиме закони взаємодії суспільних економічних відносин та закони природного самовідтворення сільського господарства. Під таким кутом зору аграрний економічний інструментарій може (має) стати надійним знаряддям здійснення державою аграрної політики, важливою і фундаментальною основою розвитку української аграрної економічної науки.

Якщо з цих позицій оцінювати сучасний змістовий стан та теоретико-пізнавальну й господарсько-практичну діяльність у сфері організації, планування та управління економічними, виробничими й аналітично-прогнозними процесами, то, без перебільшень, можна стверджувати, що саме тут як на рівні державних органів, так і господарюючих суб'єктів спостерігаємо відсутність висококваліфікованих кадрів, здатних розуміти особливості поєднання економічних та природних факторів, а також те, що сільське господарство аж ніяк не може підпадати під беззастережний тиск ринкових механізмів. Ще виразнішою стає потреба володіння цими кадрами адаптованим до сучасних вимог інструментарієм економічної теорії й практики. Ні у кого не виникає сумнівів, що як державні органи управління аграрною економікою, так і, на жаль, аграрна економічна наука будуються за принципом «так, як нам здається», а не так, як це потребує специфіка аграрної економіки. Тут варто нагадати вислів нашого земляка М.І. Туган-Барановського, який підкреслював, що будь-яка реформа, й особливо земельна, має узгоджуватися «з інтересами селянського господарства і ставити одним зі своїх головних завдань допомогу цьому господарству, як і всій масі землеробського населення взагалі» (див. Туган-Барановський М.І. Земельная реформа. – СПб., 1905, с. 101).

На це слід звернути особливу увагу, оскільки як в економічній літературі, так і на практиці господарювання та управління аграрною економікою в абсолютній більшості випадків досі немає чіткого й науково обґрунтованого розуміння ні окремих економічних показників, ні дефініцій чи категорій. Зважимо, якщо немає однакового ро-

зуміння суті якоїсь економічної категорії на різних щаблях управління, то й очікувати на кваліфіковане прийняття рішень не доводиться. Не можна не звернути увагу ще на один важливий аспект відсутності дієвого інструментарію аграрної економічної теорії та практики. Йдеться про свідомо помилкові чи недоречні вживання певних дефініцій і понять, показників та індикаторів, якими засмічені не лише офіційні документи, а й часто-густо також наукові статті чи навіть солідні дослідження.

Прикладів тут багато. Чого вартє різне трактування такого показника, як рентабельність чи прибуток, який в управлінських структурах ототожнюють із доходом (чистим доходом), виручкою від продажу продукції. Досить часто витрати (затрати) виробництва ототожнюють із собівартістю продукції, та навіть державні чиновники дозволяють собі вживати такі абсурдні поняття, як «собівартість витрат», «ціна тарифу», «прибуток доходу» й ін. Видані монографії, не говорячи вже про журнальні статті, в яких аграрний сектор, агропромисловий сектор, аграрна сфера, аграрна економіка розглядаються як власне сільське господарство. Ще досі в абсолютній більшості випадків під фермерським господарством розуміють особисте селянське господарство. Інколи трапляються просто абсурдні дефініції, які законодавчо визнані. Так, один із комітетів Верховної Ради України має назву «Комітет аграрної політики та земельних відносин». Аграрний розвиток в Україні очолює Міністерство аграрної політики та продовольства. В обох випадках основою такого абсурду є елементарне нерозуміння суті поняття «аграрна політика», яка включає земельні відносини як свою складову, центральну ланку, а продовольство – це результат діяльності продовольчого сектору, який є суб'єктом аграрної політики.

Щоб глибше вникнути в потребу правильного розуміння окремих дефініцій, деталізуємо суть таких понять як, наприклад, аграрний сектор, аграрна сфера, аграрна економіка. Відразу зауважимо, що в економічній літературі, а також в управлінських структурах усі ці категорії трактуються як сільське господарство. Звичайно, останнє в

усіх цих категоріях присутнє, але як складова визначальна ознака.

Наприклад, аграрний сектор являє собою сукупність тих організаційно-правових форм господарювання, основою яких є сільське господарство, тобто сюди входять аграрні підприємства, агрохолдинги, фермерські господарства, особисті селянські господарства, садово-городні кооперативи, підсобні господарства промислових підприємств, військових частин. Таке розуміння аграрного сектору дає підставу об'єктивно оцінювати роль кожної окремо взятої форми господарювання у формуванні продовольчих ресурсів, а отже, визначенні векторів державної аграрної політики.

Не можна аграрну сферу також ототожнювати із сільським господарством, хоча і тут воно є визначальним. Однак у повному розумінні аграрна сфера являє собою органічно зв'язану й зумовлену сільським способом буття тріаду – сільське господарство, сільське населення та агроландшафт. Вважаємо, що таке розуміння аграрної сфери зовсім по-іншому дає уявлення про розвиток сільських територій. Ігнорування природно і соціально зумовленої єдності й призвело вже до того, що ми є свідками занепаду сільських територій, агроландшафтів, депопуляції та люмпенізації сільського населення.

Коли йдеться про аграрну економіку, то й тут не можна обмежуватися лише сільським господарством. У сучасному світі сільське господарство під впливом суспільного поділу праці та з розвитком ринкових відносин все більше набуває ознак не головного продуцента продовольства, а виробника сільськогосподарської сировини, яка потребує наступної промислової переробки в продовольство. Тенденції складаються так, що питома вага сільського господарства у ВВП та ВДВ постійно скорочується, як і питома вага сільського населення. Водночас сільське господарство залишається важливим інструментом забезпечення сталого розвитку, скорочення бідності та гарантування продовольчої безпеки. І в цьому відношенні аграрна економіка набуває нових ознак – не лише виробництва аграрної продукції, але і її промислової переробки та реалізації кінцевої продукції. Іншими словами, аграрну

економіку слід розглядати як збалансований і цілеспрямований розвиток сільського господарства, переробних галузей та реалізації кінцевої продукції. Таке розуміння аграрної економіки є фундаментом забезпечення фізичної й економічної доступності продовольства як основи гарантування продовольчої безпеки.

Викладені міркування, на наш погляд, є достатніми і переконливими, аби дійти висновку про важливість (теоретичну й практичну) опрацювання та широкого імплементації узагальненого й обґрунтованого інструментарію аграрної економічної науки і практики.

Така робота має бути загально визнаною, необхідною, до неї слід залучити широке коло аграріїв-економістів, учених у сфері аграрної економіки, безпосередніх спеціалістів управлінської ланки. Інструментарій повинен мати характер тлумачника економічних категорій, понять, дефініцій і показників, які відображатимуть сучасну суть та інтерпретацію ринкового спрямування.

Для цього потрібна певна підготовча робота, яка може складатися, принаймні, з таких частин:

1. Визначення сучасного повного трактування інструментарію аграрної економічної науки і практики та його ролі й значення в системі управління та регулювання аграрної економіки.

2. Здійснення класифікації відібраних і заново введених понять та категорій за їхнім призначенням, умовами, місцем і часом використання, рівнем застосування за принципом тезауруса, тобто смислових та споріднених зв'язків.

3. Чітке визначення внутрішньої ієрархії інструментарію, тобто послідовність і взаємозалежність понять та категорій відповідно до їх кінцево-цільового призначення (організація виробництва, аналіз економічного стану й розвитку, управління ресурсами тощо), а також змістових зв'язків і логіки викладу, напрями наукової спеціалізації.

Отже, економічний інструментарій аграрної теорії та практики слід розцінювати як один із напрямів аграрної науки.

Підготовка й імплементація інструментарію аграрної економічної теорії та практики дасть можливість пришвидшити процес аграрних перетворень саме на науковій основі, оскільки буде досягнута скоординована робота на всіх рівнях управління аграрною економікою на засадах висококваліфікованого розуміння й практичного використання прийнятих категорій, понять і показників у практиці планування, прогнозування, аналізу та організації виробництва. А це, в свою чергу, сприятиме формуванню на рівні країни, регіонів і безпосередньо підприємств агропромислового комплексу такого зовнішнього економічного середовища, яке, по-перше, забезпечить йому необхідні соціально-економічні умови саморозвитку та самовідтворення шляхом формування господарського й економічного механізму впливу на природні та економічні процеси і, по-друге, формами та методами, найдієвішими у сфері аграрної економіки.

Інструментарій аграрної економічної теорії й практики, таким чином, може стати дієвим засобом прогнозування та управління аграрною економікою, оскільки потреби в ньому зростають пропорційно до масштабів і завдань, які диктують аграрні перетворення в Україні.

**Висновки.** Поступальний розвиток аграрної економіки потребує глибокого та всебічного розуміння тих складних соціально-економічних процесів, які відбуваються під впливом ринкових трансформацій.

Діалектика аграрного життя така, що устояні показники й категорії потребують нового тлумачення, розуміння, а процеси поглиблення агропромислової інтеграції та ринкових трансформацій вимагають формування нового понятійного апарату, нового інструментарію аграрної економічної теорії і практики.

Створення такого інструментарію має стати неодмінною умовою здійснення висококваліфікованого управління на шляху підвищення ефективності всієї аграрної економіки.

### Список використаних джерел

1. Дем'яненко С.І. До питання сучасної економічної термінології / С.І. Дем'яненко // Економіка України. – 2011. – №8. – С. 90–95.
2. Довідник з фінансової діяльності агропромислових об'єднань. – К., 1988. – 207 с.
3. Д'ячук Т.М. Українська соціально-економічна термінологія: становлення і кодифікація: автореф. дис. ... канд. філол. наук. 10.07.2001 / Т.М. Д'ячук. – К., 2001. – 20 с.
4. Економічний довідник аграрника. – К., 2003. – 800 с.
5. Економічний сільськогосподарський словник. – К., 1975. – 278 с.
6. Экономический словарь агропромышленного комплекса. – К., 1986. – 334 с.
7. Румянцев А.М. Инструментарий экономической науки и практики / А.М. Румянцев, Е.Г. Яковенко, С.И. Янаев. – М., 1985. – 304 с.
8. Словарь-справочник экономиста АПК. – М., 1990. – 384 с.
9. Солончак Н.Ф. Сучасна економічна термінологія: національний та інтернаціональний елементи / Н.Ф. Солончак. – Режим доступу: <http://www.RUSNAUKA.com16NISB>.
10. Фінансовий словник-довідник. – К., 2003. – 554 с.
11. Хорунжий М.Й. Аграрна політика: підруч. / М.Й. Хорунжий. – К., 2010. – 322 с.
12. Хорунжий М.Й. Аграрна політика: практикум / М.Й. Хорунжий. – К., 2012. – 256 с.

Стаття надійшла до редакції 03.11.2014 р.

\* \* \*

## Новини АПК

### Українсько-білоруське співробітництво в сфері АПК поглиблюється

Про необхідність активізації діяльності українсько-білоруської робочої групи для збільшення взаємної присутності сільськогосподарської та іншої продукції на ринках України та Республіки Білорусь домовилися Міністр аграрної політики та продовольства України Олексій Павленко та Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Білорусь в Україні Валентин Величко.

Міністр підкреслив важливість поглиблення системного розвитку торговельно-економічних відносин. «Будемо поглиблювати українсько-білоруське співробітництво у сфері АПК. Ми готові залучати український та білоруський бізнес для створення спільних підприємств з виробництва м'ясних та молочних продуктів. Також зацікавлені в збільшенні експорту молочних та м'ясних продуктів, олії, кукурудзи тощо», - наголосив під час зустрічі Олексій Павленко.

Сторони відзначили перспективність подальшого співробітництва у машинобудуванні. Було обговорено хід виконання «Дорожньої карти» розвитку співробітництва на 2015 рік.

Посол Валентин Величко високо оцінив рівень співпраці з Україною. Він повідомив, що українські продукти становлять понад 30% продовольчого ринку Білорусі. Обговорено формат участі білоруських підприємств у міжнародній виставці «Агро-2015». Білоруський дипломат запевнив, що для Білорусі Україна є надійним партнером.

*Прес-служба Мінагрополітики України*